

П.Б. Дауткалиева^{1*}, Т.В. Черникова², А.Ж. Садреймова¹

¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

² Волгоград мемлекеттік әлеуметтік-педагогикалық университеті, Ресей, Волгоград қ.

*e-mail: pdautkalieva@mail.ru

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚ СТУДЕНТТЕРІНІҢ КӘСІБИ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Мақалада педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясын қалыптастырудың психологиялық аспектілері қарастырылған, сонымен қатар университет студенттерінің мотивациясының құрылымын эксперименттік зерттеу нәтижелері ұсынылған. Болашақ мамандарды даярлауға қойылатын заманауи талаптар жоғары оқу орнының алдына студенттердің кәсіби дайындығын және мотивациясын қалыптастыру міндеттерін қояды. Белгілі бір педагогикалық мамандықты игерген қазіргі заманғы түлек болашақ педагогикалық іс-әрекеттегі жоғары ынталандыру, ұтқырлық, мақсаткерлік және білім беру саласында бәсекеге қабілеттілік сияқты сипаттамаларға ие болуы керек. Демек, студенттердің кәсіби қызметте өзін-өзі жүзеге асыруға ұмтылуына ықпал ететін кәсіби мотивацияны қалыптастыру мен дамытуды ұйымдастыру үшін психологиялық-педагогикалық шарттарды жасау керек. Педагогикалық мамандық студенттерінің қалыптасқан кәсіби мотивациясы рухани және адамгершілік құндылықтарының тұрақты жүйесі бар құзыретті, мобильді, жауапты болашақ мектеп педагогын қалыптастыруға ықпал етеді. Педагогикалық мамандықтардың студенттерінің кәсіби мотивациясын қалыптастыру бұл арнайы, ғылыми негізделген диагностика, талдау мен дамыту әдістерін қажет ететін психологиялық-педагогикалық процесс. Сондықтан бүгінгі таңдағы өзекті мәселелердің бірі студент жастардың кәсіби мотивациясын қалыптастыру болып табылады. Кәсіби мотивация дегеніміз – тұлғаның болашақ кәсіби қызметін меңгеруге ынталандыратын және бағыттайтын факторлар мен процестердің жиынтығы. Жеке тұлғаның кәсіби білімін тиімді дамыту кәсіби құзыреттілікті дамытудың ішкі детерминанты болып табылатын кәсіби мотивацияны қалыптастырудың жоғары деңгейінің даму жағдайында ғана мүмкін болады.

Түйін сөздер: ЖОО студенттері, кәсіби мотивация, модель, мотивация құрылымы, өзін-өзі ұйымдастыру, педагогикалық мамандық, психологиялық-педагогикалық жағдайлар.

P.B. Dautkaliyeva^{1*}, T.V. Chernikova², A.G. Sadreimova¹

¹ Abai Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan, Almaty

² Volgograd State Socio-Pedagogical University, Russia, Volgograd

*e-mail: pdautkalieva@mail.ru

Psychological aspects of the formation of professional motivation of students of pedagogical specialties

The article discusses the psychological aspects of the formation of professional motivation of students of pedagogical specialties, and also presents the results of an experimental study of the structure of motivation of university students. Modern requirements for the training of future specialists pose challenges to the university of the formation of professional commitment and motivation of students. A modern graduate who has mastered a particular pedagogical specialty should have such characteristics as high motivation in future pedagogical activity, mobility, purposefulness and competitiveness in the educational sphere. Therefore, it is necessary to create psychological and pedagogical conditions for the organization of the formation and development of professional motivation, contributing to the desire of students for self-realization in professional activities. The formed professional motivation of students of pedagogical specialties contributes to the formation of a competent, mobile, responsible future school teacher with a stable system of spiritual and moral values. The formation of professional motivation of students of pedagogical specialties is a psychological and pedagogical process that requires special, scientifically based methods of diagnosis, analysis and development. Therefore, one of the most urgent today is the problem of the formation of professional motivation of students. By professional motivation we mean a set of factors and processes that encourage and guide an individual to study future professional activity. Effective development of professional education of a person is possible only with a

high level of formation of professional motivation, which is an internal determinant of the development of professional competence.

Key words: university students, pedagogical specialty, professional motivation, self-organization, psychological and pedagogical conditions, model, motivation structure.

П.Б. Дауткалиева^{1*}, Т.В. Черникова², А.Ж. Садреймова¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Казахстан, г. Алматы

²Волгоградский государственный социально-педагогический университет, Россия, г. Волгоград

*e-mail: pdautkalieva@mail.ru

Психологические аспекты формирования профессиональной мотивации студентов педагогических специальностей

В статье рассмотрены психологические аспекты формирования профессиональной мотивации студентов педагогических специальностей, а также представлены результаты экспериментального исследования структуры мотивации студентов вуза. Современные требования к подготовке будущих специалистов ставят задачи перед вузом формирования профессиональной направленности и мотивации студентов. Современный выпускник, овладевший той или иной педагогической специальностью, должен обладать такими характеристиками, как высокомотивированность в будущей педагогической деятельности, мобильность, целеустремленность и конкурентоспособность в образовательной сфере. Следовательно, необходимо создать психолого-педагогические условия для организации формирования и развития профессиональной мотивации, способствующей стремлению учащихся к самореализации в профессиональной деятельности. Сформированная профессиональная мотивация студентов педагогических специальностей способствует формированию компетентного, мобильного, ответственного будущего школьного педагога с устойчивой системой духовно-нравственных ценностей. Формирование профессиональной мотивации студентов педагогических специальностей это психолого-педагогический процесс, требующий специальных, научно обоснованных методов диагностики, анализа и развития. Поэтому одной из актуальных на сегодняшний день является проблема формирования профессиональной мотивации студенческой молодежи. Под профессиональной мотивацией понимается совокупность факторов и процессов, побуждающих и направляющих индивида к изучению будущей профессиональной деятельности. Эффективное развитие профессиональной образованности личности возможно только при высоком уровне формирования профессиональной мотивации, которая является внутренним детерминантом развития профессиональной компетентности.

Ключевые слова: педагогическая специальность, профессиональная мотивация, самоорганизация, психолого-педагогические условия, модель, структура мотивации, студенты вуза.

Кіріспе

Қазіргі әлемде мотивация деңгейін арттырудың негізгі шарты оқу процесін ұйымдастыру болып табылады, өйткені мотивация тек ынталандырушы, бағыттаушы және реттеуші функцияларды орындап қана қоймайды, сонымен қатар іс-әрекет процесінде өзі қалыптасады. Сондықтан студенттердің болашақ кәсіби іс-әрекетінде өзін-өзі жүзеге асырудың жоғары нәтижелеріне жетуге ұмтылуына ықпал ететін кәсіби мотивацияны қалыптастыру мен дамытуды ұйымдастыру үшін психологиялық-педагогикалық жағдайлар жасау қажет. Педагогикалық мамандықтар студенттерінің қалыптасқан кәсіби мотивациясы болашақ мектеп мұғалімінің сауатты, ұтқыр, жауапты, рухани-адамгершілік құндылықтар жүйесі тұрақты болып қалыптасуына ықпал етеді. Мотивация психологиясын зерттеу өте ұзақ уақытты алады, бірақ әлі де оның түсінуінде

күрделі және өзекті болып қала береді. Мотивация мәселесінің күрделілігі мен көп өлшемділігі оның мәнін, құрылымын, табиғатын, механизмін, сондай-ақ оны зерттеудің жолдары мен әдістерін түсінуге әртүрлі көзқарастарды тудырады. Д.А. Леонтьев 20 ғасырдың ортасында мотивация психологиясының пәні, шекаралары мен ерекшеліктері айтарлықтай айқын болса, қазір бұл сала іс жүзінде тұлға психологиясы, белсенділікті реттеу психологиясы және өзін-өзі реттеу психологиясы арасында екіге бөлінген деп санайды (Леонтьев, 1998: 86).

«Мотивация» терминін алғаш рет философ Артур Шопенгауэр енгізген. Кейіннен бұл термин адам мен жануарлардың мінез-құлқының себептерін түсіндіруде қолданыла бастады. Е.П. Ильин классикалық формуласы бар, мотивация психологиясын психикалық процестер арқылы жүзеге асырылатын нақты мінез-құлық актілері мен олардың реттілігін анықтауды зерттейтін

жалпы психология саласы ретінде анықтайды. Бұл анықтамадан, біріншіден, мотивация психологиясы оның жүрісімен емес, мінез-құлықтың себептері мен реттеушілерімен мүдделі екендігі шығады. Екіншіден, әрекетті реттеу психологиясының мотивация психологиясымен тоғысуы өз бөлігінде – мотивациялық реттеу психологиясы, яғни оның мотивіне сәйкес әрекеттің бағытын қамтамасыз ету (Ильин, 2011). Мотивацияны зерттеу қажеттілігін А.Н. Леонтьев, адам санасының дамуы іс-әрекет мотивациясының өзгеруіне тікелей байланысты екенін айтты (Леонтьев, 1998). В.С. Мерлин мотивацияның маңыздылығын көрсете отырып, машиналардың әрекеттеріне қарағанда адамның іс-әрекетін мотивацияны басқару арқылы ғана басқаруға болатынын атап өтті (Мерлин, 1998). Мотивация белсенділік көзі және белсенділік мотивациясы ретінде психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде әртүрлі аспектілерде қарастырылады, сәйкесінше ұғымның өзі де әртүрлі түсіндіріледі. Егер кәсіби мотивацияны қалыптастыру моделі жеке құндылықтарды, кәсіби мотивтерді, ішкі мотивациялық бағытты және жеке тұлғаның типологиялық ерекшеліктерін ескере отырып жүзеге асырылса, педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясын жоғары оқу орнында оқу кезеңінде қалыптастыруға болады. Madsen и Ж. Годфруа мотивацияны адамның мінез-құлқын қолдайтын және бағыттайтын факторлардың жиынтығы ретінде анықтайды (Мадсен, 2000: 89-93, Годфруа, 1997: 86-93). К.К.Платонов мотивацияны организмнің белсенділігін тудыратын және оның бағытын анықтайтын қозғаушы күш деп анықтайды (Платонов, 1986: 36-40). М.Ш.Магомед-Эминов мотивацияны белгілі бір әрекетті психикалық реттеу процесі ретінде қарастырады (Магомед-Эминов, 1986: 161-166). В.К. Вилюнас мотивацияны мотивация мен белсенділікке жауапты процестердің жалпы жүйесі ретінде анықтайды (Вилюнас, 2006: 288-292). И.А. Джидарян мотивацияны әрекеттің нақты формаларының пайда болуын, бағытын және жүзеге асыру әдістерін анықтайтын мотивтік әрекет процесі және механизм ретінде қарастырады. Л.И. Божович тұлғаның мотивациялық сферасын мотивтер иерархиясы тұрғысынан қарастырады, оны оның қызметінің бағытын анықтайтын тұлғаның орталық, негізгі қалыптасуы деп санайды (Божович, 1998: 464-468). Мотивацияны бір жағынан тұлға құрылымымен, екінші жағынан

белгілі бір жағдайдың ерекшелігімен байланысты адам мінез-құлқының қозғаушы күштерінің иерархиялық құрылымын білдіретін мотивтердің жиынтығы деп анықтайды. Мотивация бір немесе басқа топқа біріккен мотивтердің әртүрлі түрлерін анықтайтын мотивтер жиынтығымен қалыптасады деп есептейді. Мысалы, кең әлеуметтік мотивтер әлеуметтік мотивацияны қалыптастырады, мұғалімдерден, ата-аналардан, достардан мақұлдауға ұмтылу – салауаттылық мотивациясын, үздік студенттер қатарынан болуға ұмтылу – беделді мотивацияны қалыптастырады (Божович, 1997). В.А. Иванов мотивация процесі мотивтің өзектіленуінен басталады деп есептейді. В.Д. Шадриковтың (1982) схемасы белгілі, мұнда мотивация жеке тұлғаның қажеттіліктері мен мақсаттарымен, талаптары мен идеалдарының деңгейімен, қызмет жағдайларымен және тұлғаның дүниетанымымен, сенімдерімен және бағдарымен анықталады. Бұл факторлар бірігіп шешім қабылдауды, ниеттердің қалыптасуын анықтайды, мотивацияны динамикалық формация ретінде анықтайды (Шадриков, 2003). Жоғарыда келтірілген авторлық анықтамалар мотивацияны мотивке тәуелді етіп, бұл құбылыстың бар мотивтерді жүзеге асырудың құралы немесе механизмі ретінде әрекет ететінін көрсетеді. Мотивация, жоғарыда аталған авторлардың пікірінше, мотивтің көмегімен әрекетті реттеу процесіне айналады.

Р.А. Пилоян мотивтер екінші ретті, ал мотив пен мотив өзара байланысты, өзара тәуелді психикалық категориялар және іс-әрекет мотивтері белгілі бір мотивация негізінде қалыптасатынын көрсетеді (Пилоян, 2004). В.Г. Леонтьев мотивті тек жеке тұлға деңгейінде ғана көрінетін және қойылған мақсатқа жету үшін әрекет етудің жеке шешімін қамтамасыз ететін мотивация формасы деп анықтайды (Леонтьев, 1992: 98-102). Е.П. Ильин мотивацияны мотивті қалыптастырудың динамикалық процесі ретінде қарастырады (Ильин, 2011: 512-517). Б.И. Додонов мотивацияны бір мезгілде қажеттілік объектісін де, оның тасымалдаушысының жайкүйін де көрсететін мотивпен байланысты әрекетке деген ішкі талпыныс деп түсінеді. С.Л.Рубинштейннің эмоциялардың табиғаты туралы тұжырымына сүйене отырып В.Г. Асеев, адам мотивациясының маңызды белгісі оның бимодальды, позитивті-теріс құрылымы деп көрсетеді. О.Маурер сондай-ақ күтілетін жағымды және жағымсыз эмоцияларға негізделген мотива-

ция тұжырымдамасын атап көрсетті. Болжалды эмоциялар тартымдылық индукциясымен анықталады (мінез-құлықтың жазаланатын салдары болған кезде және қорқыныш сезімдері бекітіліп, қорқыныш үйренгенде, адам тағы да осындай жағдайға тап болғанда, ол қорқа бастайды). Болжалды жағымсыз эмоциялар тартымдылықтың төмендеуімен анықталады (мінез-құлық үміт эмоциясы бекітілген және үміт үйренетін салдарларды көтерген кезде). Болжамдық эмоциялар: рельеф реакция нәтижесінде қорқыныш эмоциясының төмендеуімен байланысты (тартымдылықтың төмендеуі); көңілсіздік – реакция нәтижесінде, үміттің төмендеуімен (тартымдылық индукциясы). Күтілетін жағымды және жағымсыз эмоциялардың барлық осы төрт түрі (қорқыныш пен жеңілдік, үміт пен көңілсіздік) олардың қарқындылығының жоғарылауына немесе төмендеуіне байланысты белгілі бір жағдайда қандай мінез-құлық таңдалатынын, жүзеге асырылатынын және есте сақталатынын (бекітетінін) анықтайды. В.Г. Асеевтің мотивацияның екі жақтылығы туралы гипотезасын талдай отырып және О. Маурердің күтілетін күтілетін эмоциялар туралы идеяларын пайдалана отырып, жағымды эмоционалды тәжірибелер тарту қажеттілігі қанағаттандырылған кезде және әрекетті объективті түрде жоспарлау кезінде пайда болатынын болжауға болады. қажеттілік (жағдайлар, міндеттеме, міндет, ерікті күш) жағымсыз эмоционалды тәжірибелер пайда болуы мүмкін.

Ғылыми еңбектерді талдау көрсеткендей мотивацияны психологиялық құбылыс ретінде мінез-құлық пен әрекеттен тыс қарауға болмайды. Мотивация тұлғаның барлық негізгі құрылымдық формацияларына: мінезге, эмоцияларға, қабілеттерге, іс-әрекеттерге және психикалық процестерге еніп, адам мінез-құлқының қозғаушы күші болып табылады.

Жоғары білім беру жүйесінде студенттердің оқу іс-әрекетіне қатысты кәсіби мотивация жеке тұлғаны болашақ кәсіби іс-әрекетін оқуға ынталандыратын және бағыттайтын факторлар мен процестердің жиынтығы ретінде түсініледі. Тұлғаның кәсіптік білімін тиімді дамыту кәсіби мотивацияны қалыптастырудың жоғары деңгейінде ғана мүмкін болады, ол кәсіби шеберлік дамуының ішкі анықтаушысы болып табылады. Бұл тұрғыда кәсіби қызметтің мотивтері жеке тұлғаның маңызды қажеттіліктерін (жоғары білім алу, тұлғаның кәсіби қалыптасуы) субъектілерін білу деп түсініледі. Бұл қажеттіліктер

білім беру мәселелерін шешу процесінде қанағаттандырылады және болашақ кәсіби іс-әрекетті зерттеуге бет бұрады (Леонтьев, 1992: 98-102). Кәсіби мотивация мотивтер жүйесінің күрделі ұйымдасуы деп есептейді Н.В. Бойцова. Кәсіби мотивация ұғымының мәнін күрделі жүйе ретінде автор келесі құрамдас бөліктер арқылы анықтайды:

1. Кәсіби, құрамдас бөлігі кәсіп құндылықтарымен тікелей байланысты мотивтермен көрсетіледі.

2. Когнитивтік компонентке когнитивтік қажеттіліктермен анықталатын мотивтер кіреді.

3. Әлеуметтік-моральдық компонентке кәсіби ынтымақтастық, тұлғааралық қарым-қатынас және әлеуметтік бейімделу мотивтері кіреді.

4. Утилитарлық компонент жеке әл-ауқат мотивтерін қамтиды.

Кәсіби мотивацияны зерттеудің интегративті тәсілі шеңберінде кәсіби мотивацияны жүзеге асырудың құрылымы мен механизмдері қызметтің жүйелік-динамикалық моделімен корреляцияланады.

Интегративті тәсіл тұжырымдамасында кәсіби мотивация құрылымы төрт кезеңнің іске асырылуымен қалыптасады және мыналарды қамтиды:

- а) қанағаттандырылмаған қажеттілік;
- б) ұмтылыстар (қызығулар, тартымдылық, тілек және т.б.);
- в) ұмтылыстар, ниеттер;
- г) пәндік-білімдік кедергінің жұмыс істеуіне байланысты жету мақсатын қою;
- г) әрекет нәтижесінің сипаттамаларын анықтайтын және түзету әрекеттерін бастайтын қанағаттану немесе қанағаттанбау сезімі.

Қарастырылып отырған психологиялық-педагогикалық жағдайлардың психологиялық аспектісі оның қалыптасуына әсер ету мақсатында кәсіби мотивацияның ішкі ерекшеліктерін зерттеуді көздейді.

Педагогикалық аспект психологиялық мазмұнды процестердің, құбылыстардың, қасиеттердің қажетті дамуын қамтамасыз ететін факторлармен және механизмдермен байланыстыруға мүмкіндік береді, сонымен қатар әсер етудің тиімділігін қамтамасыз ететін білім беру процесі шеңберінде жағдайларды анықтау мен құруды қамтиды. Педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық шарттарын анықтау, біріншіден, оның феноменологиясы мен құрылымын есепке алу

негізінде, ықпал ету тәсілдері мен принциптерін таңдаудың негіздемесі ретінде, екіншіден, әсер ету құралдары мен әдістерін дамыту факторы ретінде педагогикалық университеттің білім беру ортасының ерекшеліктерін ескеру негізінде. Білім беру ортасы – бұл әлеуметтік және кеңістіктік-субъектілік ортада қамтылған оқушының жеке тұлғасын қалыптастыруға ықпал ететін ықпалдар мен жағдайлар, сонымен қатар оның даму мүмкіндіктері жүйесі (Божович, 1998: 464-468). Әртүрлі үлгілер мен технологиялар негізінде психологиялық-педагогикалық жағдайларды дамыту, біздің ойымызша, педагогикалық мамандық студенттерінің кәсіби мотивациясын қалыптастыру процесін оңтайландыруға мүмкіндік береді. Мәтін мәндік оқытуда: 1) студент алдымен белсенді позицияға айналады, 2) оның іс-әрекетінің барлық әлеуеті қамтылады, 3) кәсіби қасиеттерге ие болып келе жатқан студент әрекетін реттеу құралы ретінде оқу ақпаратын пайдалану тәжірибесі жинақталады; 4) білім алушылардың рұқсат контекстінде білімді меңгеруі, олар танымдық ғана емес, сонымен қатар кәсіби мотивацияның қалыптасуына жағдай жасайтын болашақ кәсіби жағдайлар болып табылады, 5) студенттің дамып келе жатқан тұлғасы педагогикалық процестің логикалық орталығына айналады. Мектеп мұғалімі жұмысының ерекшелігіне байланысты жаңа кәсіби білім, білік және дағдыларды меңгеру; кәсіби мәселелерді шешу жолдарын зерттеу; кәсіби іс-әрекет саласында студенттердің өз бетінше дамуын ынталандыратын психологиялық-педагогикалық жағдаяттарды құру.

Студенттердің дұрыс ұйымдастырылған кәсіби бағытталған оқу қызметі оларды таным, еңбек және жалпылау субъектісі позициясына айналдырады, бұл өз кезегінде жартылай субъективті (диалогтік) тәсілді жүзеге асыруды талап етеді, студент субъект ретінде әрекет етеді. үйрену. Оқытудың диалогтық сипаты, бір жағынан, «жеке іс-әрекет адамның әрекет субъектісі ретінде қалыптасуында, оның оған деген өзіндік көзқарасы қалыптасып, оны жүзеге асырудың жеке стилін жасағанда көрінеді» деп болжайды, екінші жағынан, оқытушы университетте кәсіптік оқытудың белсенділікке бағытталған жүйесін ұйымдастырады, ол студенттердің мамандықты меңгерудегі субъективтілігін дамытуға және ондағы өзін-өзі жүзеге асыруға бағыттайды, бұл тұлғаның тиімді дамуын және кәсіби дамуын қамтамасыз етеді. студенттерді ынталандыру, және мұғалімдерді оқытуға ынталандыру.

Модельдерде оқу тапсырмалары студенттің олардан алынған ақпаратты болашақ кәсіби іс-әрекет жағдайларымен корреляциялау арқылы нақты мәтіндер шеңберінен шығуын болжайды, мұнда бұл ақпарат реттеу құралы ретінде әрекет етеді. Мұндағы білім оқушының игерілген пәндік қызмет саласына жеке қосылуын анықтайтын ойларға айналады. Студент кәсіби ұқсас мінез-құлық негіздерін игере отырып, кәсіби маңызды мәселелер мен міндеттерді шешудің имитацияланған жағдайларына қатысады.

Нысаны – Абай атындағы ҚазҰПУ педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясы

Зерттеу пәні: педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясын жоғары оқу орнында оқыту процесінде қалыптастыру ерекшеліктері.

Зерттеу мақсаты: педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясын қалыптастыру моделі мен бағдарламасын жасау (Абай атындағы ҚазҰПУ).

Зерттеудің міндеттері:

1. Зерттелініп отырған мәселе бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге теориялық талдау жасау және педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясының өзіндік ерекшелігін анықтау.

2. Педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясының негізгі құраушыларын анықтау.

3. Абай атындағы ҚазҰПУ педагогикалық мамандықтарының бітіруші курс студенттерінің кәсіби мотивациясының құрылымын эксперименттік зерттеу (диагностика) жүргізу.

4. Педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясының қалыптасқандық деңгейін эксперименттің анықтау және әр деңгейге мазмұндық сипаттама беру.

Психологиялық-мотивациялық тренинг бағдарламасын іске асыру арқылы студенттердің кәсіби мотивациясын қалыптастыру моделін жасау және сынақтан өткізу

Зерттеу болжамы: Егер, тұлғалық құндылықтарды, кәсіби мотивтерді, ішкі мотивациялық бағыттылықты және студенттердің жеке-типологиялық ерекшеліктерін ескеретін болса, педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясы қалыптастырылады.

Қойылған міндеттерді шешу және ұсынылған зерттеу болжамын тексеру үшін мынадай әдістер мен әдістемелер пайдаланылды:

– *теориялық зерттеу әдістері*: психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді теориялық талдау, салыстыру, жүйелеу, өтілі бар мұғалімдердің педагогикалық қызмет тәжірибесін жинақтау;

– *эмпирикалық зерттеу әдістері*: бақылау, әңгімелесу, сұрақ-жауап;

– *зерттеудің эксперименттік әдістері*: констатациялаушы, қалыптастырушы, бақылау эксперименттері;

– *зерттеудің диагностикалық әдістері*: сауалнама, тестілеу, эксперттік бағалау; психодиагностикалық әдістемелер.

Зерттеу әдіснамасы

Зерттеудің әдіснамалық негізін детерминизм психологиясының принциптері (С.Л. Рубинштейн), жүйелілік принципі (В.А. Барабанщиков, Б.Ф. Ломов, К.К. Платонов және т.б.), белсенділік көзқарасының теориялық ережелері (А.Н. Леонтьев, А.В. Петровский, С.Л. Рубинштейн және т.б.), даму принципі (Б.Г. Ананьев, К.К. Л.В. Запорожец және т.б.), тұлғаның

қасиеттерін қалыптастырудағы сыртқы және ішкі жағдайлардың бірлігі қағидасы (С.Л.Рубинштейн және т.б.) құрайды.

Берілген зерттеуде педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясы аясында таңдаған мамандық шеңберінде кәсіби педагогикалық қызметті жүзеге асыруға қызығушылықты, белсенділікті және тұлғалық мәнділікті анықтайтын өзара байланысты қабылданатын ынталандырулар жиынтығын түсінеміз. Жоғарыда атап өткеніміздей, студенттердің кәсіби мотивтерін, қызығушылықтарын, жеке типологиялық ерекшеліктерін дер кезінде анықтау болашақ мамандығына қанағаттанудың маңызды болжамдық фактісі болып табылады. Жоғарыда айтылғандардың барлығы университеттік кадрларды даярлаудың оқу процесінде педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясын қалыптастыру моделін әзірлеуді (және одан әрі сынақтан өткізуді) анықтады. Студенттердің кәсіби мотивациясын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық моделінің құрылымы 1-суретте көрсетілген (1-сурет).

1. МАҚСАТЫ – КӘСІБИ МОТИВАЦИЯНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ				
<i>2. Анықтамасы</i> <i>Педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби уәждемесі</i> <i>бұл таңдалған мамандық аясында кәсіби педагогикалық қызметті жүзеге асыруда кәсіби белсенділікті, қызығушылықты, қабілет пен жеке құндылықты анықтайтын өзара байланысты саналы мотивтердің жиынтығы</i>				
3. Мазмұнды компоненттер				
мотивациялық ынталандыру	мотивациялық тұлғалық	мотивациялық жігерлі	мотивациялық танымдық	мотивациялық құндылық
4. Мазмұн компоненттерінің функциялары				
ынталандыру белсендіргіш	бағыттаушы эмоционалды	ынталандырушы басқарушы	танымдық	нәтиже беретін бағыттаушы
5. Принциптері				
Теория мен практиканың бірлігі	Құндылық бағдары	Топтық және жеке оқыту түрлері	Қол жетімділік және проблемалық	Бірізділік және жүйелілік
6. ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ				
1 кезең – анықтаушы Мақсаты: студенттердің кәсіби уәждемесінің қалыптасу деңгейін анықтау (жоғары, орта, төмен) Міндеттері: диагностикалық құралдарды әзірлеу және психодиагностика жүргізу	2 кезең – қалыптастырушы Мақсаты: психологиялық-педагогикалық үдерісті жүзеге асыру, студенттердің кәсіби уәждемесін деңгей бойынша қалыптастыру Міндеттері: кәсіби педагогикалық қызметке тұрақты оң уәждемені қалыптастыру. Мектептегі кәсіптік практика кезеңінде бейімделу үрдістерін арттыру		3 кезең бақылау аналитикалық Мақсаты: кәсіби мотивацияны қалыптастыру нәтижелерін анықтау Міндеттері: 1) студенттердің кәсіби уәждемесі деңгейлерінің сандық және сапалық динамикасының диагностикасын жүргізу	
7. Психологиялық-педагогикалық жағдайлар				
Жеке тұлғаға бағытталған оқыту		Психологиялық-мотивациялық тренинг		

<p>1) элективті дәрістер, семинарлар курсы арқылы педагогтің кәсіби уәждемесі, педагогикалық қызметтің психологиялық ерекшеліктері, өзін-өзі реттеу процестері, жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруы туралы түсінік қалыптастыру</p> <p>2) өзін-өзі тану және өзін-өзі жобалау технологияларын игеру бойынша сабақтар</p>	<p>1) болашақ кәсіптің нормалары мен құндылықтарын қабылдау және оларды игеруге мүдделілік;</p> <p>2) оқу-кәсіптік қызметке қол жеткізуге мотивациялық-мағыналық көзқарасты қалыптастыру</p> <p>3) болашақ мамандыққа эмоционалды-құндылық қатынасын түсіну</p>
<p>8. Нәтижесі</p>	
<p>Педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби уәждемесінің қалыптасу көрсеткіштері: белсенділік, жігерлі табандылық, сабаққа дайындық кезіндегі бастама, оң кәсіби бағыт, оның нормалары мен құндылықтарын қабылдау, болашақ кәсіби туралы пікірлердің сипаты, ішкі мотивацияның басым болуы, педагогикалық қызметке қызығушылық, өзін-өзі реттеудің жоғары деңгейі</p>	

1-сурет – Педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясын қалыптастыру моделі

Педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясын қалыптастырудың психологиялық моделін әзірлеудің негізгі ережелері:

1. Кәсіби мотивацияны қалыптастыру психологиялық-педагогикалық сипатқа ие: психологиялық әсер сыртқы мотивацияны ішкі түрге өзгертуге (мотивтердің жетіспеушіліктен дамып келе жатқан бағытқа айналуына), оқушылардың психикалық құрылымдарын өзгертуге бағытталған; педагогикалық бағыт университет кадрларын даярлаудың оқу процесінде жүзеге асырылады.

2. Модельдің құрамдас бөліктері: мақсатты, теориялық және әдістемелік және практикалық; модельдің мақсатты құрамдас бөлігі студенттердің кәсіби мотивациясын қалыптастырудағы мұғалімдердің іс-әрекетінің стратегиясын көрсетеді; модельдің теориялық-әдістемелік құрамдас бөлігі «кәсіби мотивация» авторлық тұжырымдамасын, кәсіби мотивацияның құрамдас бөліктерін, педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясын қалыптастыру мен қалыптасуының ғылыми тәсілдерін қамтиды; практикалық – психологиялық-педагогикалық жағдайлар (оқушылардың кәсіби мотивациясын қалыптастыруға педагогикалық ұжымның жалпы назар аударуы; педагогтардың жоғары сапалы психологиялық-педагогикалық дайындығы; оңтайландыру және жүйелі оқыту мен тәрбиелік ықпал ету; студенттердің бойына ұтымды әрекет ету дағдылары мен дағдыларын сіңіру өзін-өзі тәрбиелеу), психологиялық-коррекциялық блок және бақылауды жалпылау.

3. Үш кезеңді қамтитын педагогикалық мамандықтардың студенттерін психологиялық-педагогикалық қамтамасыз ету бағыттары: анықтау,

қалыптастыру және бақылау-жалпылау; әрбір кезеңнің мақсаттары мен міндеттері, өзара байланысы мен реттілігі болады; модельдің негізі – психологиялық-педагогикалық қолдау блогы, оның ішінде белсенділік алгоритмі.

4. Білім алушылардың кәсіби мотивациясын қалыптастыру үдерісін жүзеге асыру тұлғалық-бағдарлы, жүйелі және интегративті тәсілдер шеңберінде оны қалыптастырудың мазмұнын, нысандары мен әдістерін негіздеуді талап етті.

5. Әзірленген психологиялық-педагогикалық үлгінің мақсаты педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясын қалыптастыру.

6. Әзірленген психологиялық-педагогикалық модель жүйелі білім беру болып табылады, сондықтан ол кәсіби мотивацияның барлық компоненттерін (мотивтер, қажеттіліктер, мотивтер, құндылықтар мен мақсаттар) анықтауды және ескеруді талап етеді.

Педагогикалық мамандықтар студенттерінің қалыптасқан кәсіби мотивациясы оқытушының кәсіби тәжірибесін одан әрі дамытуға мүмкіндік беретін, алған кәсіби білімдерін қызмет кеңістігінде сауатты жүзеге асырудың өзегі болуы керек.

Әзірленген модель жетекші кәсіби мотивтердің қалыптасу динамикасы арқылы студенттердің кәсіби мотивациясының қалыптасу динамикасын анықтауға, педагогикалық мамандықтардағы студенттерді кәсіби мотивтердің даму ерекшеліктеріне байланысты жіктеуге, ықпалын талдауға мүмкіндік береді. кәсіби мотивацияны дамытудың жеке ерекшеліктерін, педагогикалық университеттің оқу процесінде оны дамытудың шарттарын ұсыну.

Нәтижелер мен талқылама

Барлық оқытылатын педагогикалық мамандықтардың эксперименттік топтарының 3 курс студенттерінің мотивациялық құрылымын неғұрлым толық түсіну «Мотивация құрылымы» тест-сауалнамасы арқылы анықтау экспериментінің екінші кезеңінде ғана мүмкін болды. Бұл әдіс тек эксперименттік топ студенттеріне ғана қолданылды. Тестілеу нәтижесінде алынған мәліметтер қалыптастырушы эксперимент басталғанға дейін және мектепте кәсіптік практика басталғанға дейін эксперименттік топтардағы студенттердің кәсіби мотивация деңгейлерін анықтауға негіз болды. Психологиялық-педагогикалық ғылымда «Мотивация құрылымы» түсінігі үстемдік, мотив-

тердің иерархиясы, олардың негізгі топтары мен топшаларының бөлінуі туралы сөз болғанда қолданылады. Иерархиялық мотивациялық құрылым оқушы тұлғасының бағыттылығын анықтайды, оның мазмұны мен құрылымында қандай мотивтердің басымдыққа ие болғанына байланысты әртүрлі сипатқа ие болады.

Эксперименттік топ студенттерінің мотивациялық сферасының деңгейі келесі көрсеткіштер бойынша зерттелді: танымдық мотив, бәсекелік мотив, жетістікке жету мотиві, ішкі мотив, нәтиженің маңыздылығы мотиві, тапсырмалардың күрделілігі мотиві; бастама мотиві, ерікті күш-жігерді өзін-өзі бағалау мотиві, өзін-өзі жұмылдыру мотиві, жеке потенциалды өзін-өзі бағалау мотиві, еңбекті жеке түсіну мотиві, оң жеке күту мотиві. Алынған мәліметтер 1-кестеде берілген.

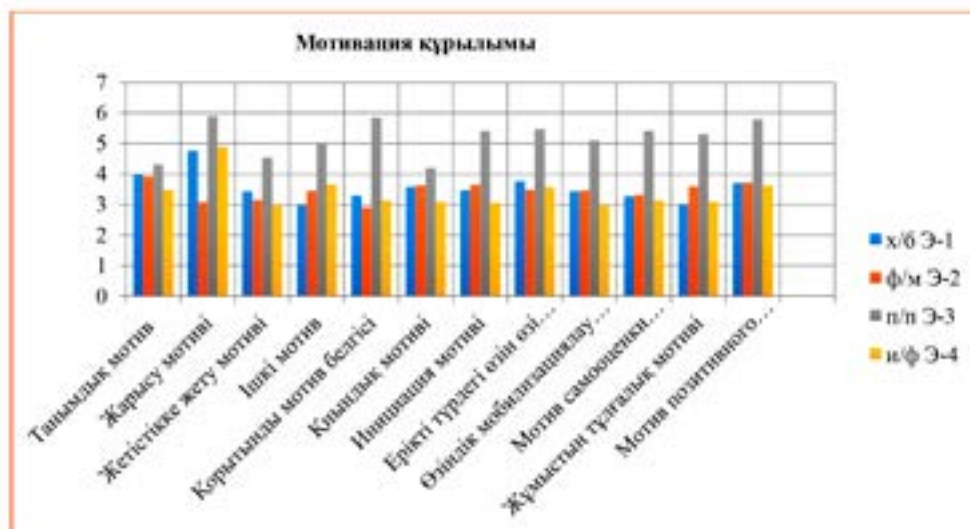
1-кесте – Эксперименттік топтардың үшінші курс студенттерінің тренингке дейінгі «Мотивация құрылымы»

№	Мотивтер	Орташа көрсеткіштер				Салыстыру	
		Х/БЭ ₁	Ф/МЭ ₂	П/ПЭ ₃	И/ФЭ ₄	χ^2	знач
1.	Танымдық мотив	3,97	3,92	4,31	3,48	5,620	0,085
2.	Салыстырмалы мотив	4,77	3,09	5,90	4,90	3,697	0,441
3.	Жетістікке жету мотиві	3,43	3,15	4,54	3,00	18,12	0,002
4.	Ішкі мотив	3,0	3,45	5,00	3,67	3,218	0,374
5.	Қорытынды мотив	3,29	2,91	5,85	3,14	3,400	0,334
6.	Тапсырманың қиындығына байланысты мотив (субъективті бағалау)	3,59	3,63	4,19	3,10	4,916	0,178
7.	Инициация мотиві (инициативность)	3,47	3,65	5,42	3,05	3,536	0,304
8.	Ерікті күш-жігердің өзін-өзі бағалау мотиві	3,77	3,49	5,48	3,57	6,595	,086
9	Мотив самомобилизации (на волевое күш-жігер)	3,43	3,46	5,10	3,00	4,019	,259
10	Жеке әлеуетті өзін-өзі бағалау мотиві	3,27	3,32	5,42	3,14	1,493	0,684
11.	Жұмысты жеке түсіну мотиві (жеке мағынасы)	3,02	3,60	5,31	3,10	17,20	0,001
12.	Позитивті жеке күтудің мотиві	3,71	3,72	5,79	3,62	,298	0,960

Кестеден көрініп тұрғандай, эксперименттік топтардың үшінші курс студенттерінің жетістік мотивтері танымдық мотив бойынша (3,48), жетістікке жету мотиві бойынша (3,00), ішкі мотив бойынша (3,0) ең төмен нәтиже көрсетті. Құндылық нәтижелер мотиві үшін (3,14), тапсырмалардың күрделілігіне негізделген (3,03), бастамаға негізделген (3,05), ерік-жігерді өзін-

өзі бағалауға негізделген (3,3), өзін-өзі жұмылдыруға негізделген (3,00), өзіндік негізінде -жеке потенциалды бағалау (3,2), жұмысты жеке түсінуге негізделген (3,01), оң жеке үміттерге негізделген (3,3).

«Мотивация құрылымы» әдісі бойынша көрнекі түрде алынған нәтижелер, мотивация құрылымы 2-суретте көрсетілген.

2-сурет – «Мотивация құрылымы» әдістемесі бойынша орташа мәндер тәжірибелік топтарда тренингке дейін

Кәсіби мотивация – болашақ мұғалімнің мотивациясының ең маңызды түрі. Ал, көптеген зерттеушілердің пайымдауынша, адамның қоғамдағы тағдыры мен орны көбіне соған байланысты. Дегенмен, мотивация субъектінің белгілі бір мотивтерді жүзеге асыруға деген ұмтылысының деңгейін көрсететін күй болса, мотивацияны адамның жеке ерекшеліктері де анықтай алатынын ұмытпауымыз керек. Анықтау экспериментінің нәтижелері бойынша, студенттер негізінен оқу іс-әрекетінде табыс пен жетістікке жетеді, ал кәсіби мотивация, өзін мектепте табысты мұғалім ретінде көру перспективасы төмен деп қорытынды жасауға болады.

Сұрақ қою барысында алынған нәтижелер бойынша психологиялық-педагогикалық факультет студенттерінен басқа барлық педагогикалық мамандықтардың студенттері арасында кәсіби мотивация төмен деңгейде және бүкіл кезең ішінде аса маңыздылыққа ие болмаған сияқты әсер қалдырады. университетте оқу.

Мотивацияның қалыптасуы оқуға деген оң немесе теріс қатынастың жай ғана көтерілуі емес, оған кіретін мотивтердің мотивациялық сферасының құрылымының күрделенуі болып табылады. Зерттеу нәтижелері педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясын диагностикалау мен түзету үшін және тұлғалық-кәсіби қалыптасуын оңтайландыру бағдарламасын жасау үшін пайдалануға болады. Мотивациялық тренингтің жасалған бағдарламасын оқу сабақтарын өткізу кезінде пайдалануға болады.

Қорытынды

Эксперименттік деректер негізінде педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясының құрылымы анықталды. Педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясының қалыптасқандығының үш деңгейі анықталды (жоғары, орта, төмен), олардың әрқайсысына психологиялық мазмұндық сипаттама берілді. Педагогикалық мамандықтар студенттерінің кәсіби мотивациясын қалыптастыру процесіне ішкі және сыртқы жағдайлардың ықпалы ашылды.

Әдістемені жүзеге асыру барысында алынған нәтижелерді қорытындылай келе, психологиялық-педагогикалық факультет студенттерінен басқа эксперименттік топтардың барлық студенттері мотивация құрылымының төмен деңгейін көрсетті деп айта аламыз. Бұл жағдай жоғары оқу орындарының мұғалімдерін ескертуі керек, өйткені мотивация оқу және кәсіптік қызметтің табыстылығымен тығыз байланысты жағдай болып табылады. Егер адамда тиісті мотивациялық деңгей болмаса, оның қызметінің табысы өте проблемалы. Сәтсіздікке жол бермеуге ынталы адамдар көбінесе өз әлеуетін жүзеге асыра алатын тәуелсіз қызмет саласын таба алмайды. Табыс жағдайын жасау арқылы іс-әрекетті қайта құрылымдау, тұлғашылық мотивацияның өзгеруін қамтамасыз етуге болады, бұл жеке тұлға деңгейінде белгілі бір қайта құрылымдауға ықпал етеді. Мұндай адам табысқа жетуге ұмтылып, іс-әрекетке араласа алады.

Жалпы, педагогикалық мамандықтардың студенттері үшін кәсіби іс-әрекетке ішкі мотивтердің болуы өз мамандығының болашақ кұзыретті маманы болу жолындағы маңызды ынталандырушы ішкі тетік болып табылатынын атап өткен жөн.

Әдебиеттер

- Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Питер, 1998. – 464 с.
Божович Л.И. Изучение мотивации поведения детей и подростков. – М.: Педагогика, 1997. – 340 с.
Виллюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека. – М.: МГУ, 2006. – 288 с.
Годфруа Ж. Что такое психология. – М.: Мир, 1997. – 86 с.
Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2011. – 512 с.
Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы, эмоции. – М.: МГУ, 1998. – 238 с.
Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики – М.: Мысль, 1965. – 562 с.
Леонтьев В.Г. Психологические механизмы мотивации учебной деятельности. – М.: Мысль, 1992. – 98 с.
Леонтьев Д.А. Современная психология мотивации. – М.: Смысл, 1998. – 102 с.
Мерлин Б.К. Лекции по психологии человеческих мотивов. – М.: Пермь, 1998. – 120 с.
Магомед-Эминов М.Ш., Васильев И.А. Анализ когнитивного подхода в зарубежных теориях мотивации. Вопросы психологии. – М.: Педагогика, 1986. – 161 с.
Мадсен К.В. Современные теории мотивации. – К.: Психология, 2000. – 89 с.
Платонов К.К. Структура и развитие личности. – М.: Наука, 1986. – 36 с.
Пилюян Р.А. Мотивация спортивной деятельности. – М.: ФиС, 2004. – 197 с.
Шадриков В.Д. Введение в психологию: мотивация поведения. – М.: Логос, 2001. – 210 с.

References

- Bozhovich L. I. (1998) Lichnost' i ee formirovanie v detskom vozraste [Personality and its formation in childhood]. M: Peter, 464 p. (in Russian)
Bozhovich L.I. (1997) Izuchenie motivacii povedeniya detej i podrostkov [The study of the motivation of behavior of children and adolescents]. M: Pedagogika, 340 p. (in Russian)
Godfrua Zh. (1989) Chto takoe psihologija [What is psychology]. M: Mir, 86 p. (in Russian)
Il'in E.P. (2011) Motivacija i motivy [Motivation and motives]. SPb: Piter, 512 p. (in Russian)
Leont'ev A.N. (1965) Problemy razvitija psihiki [Problems of development of psyche]. M: Mysl, 562 p. (in Russian)
Leont'ev A.N. (1998) Potrebnosti, motivy, jemocii [Needs, motives, emotions]. M: Moscow State University, 238 p. (in Russian)
Leont'ev D.A. (1998) Sovremennaja psihologija motivacii [Modern psychology of motivation]. M: Smysl, 102p. (in Russian)
Leont'ev V.G. (1992) Psihologicheskie mehanizmy motivacii uchebnoj dejatel'nosti [Psychological mechanisms of motivation of educational activity]. M: Mysl', 98 p. (in Russian)
Madsen K.V. (2000) Sovremennye teorii motivacii [Modern theories of motivation]. K: Psihologija, 89 p. (in Russian)
Magomed-Jeminov M.Sh., Vasil'ev I.A. (1986) Analiz kognitivnogo podhoda v zarubezhnyh teorijah motivacii [Analysis of cognitive approach in foreign theories of motivation]. Questions of psychology. M: Pedagogika, 161 p. (in Russian)
Merlin B.K. (1998) Lekcii po psihologii chelovecheskih motivov [Lectures on the psychology of human motives]. M.: Perm, 120 p. (in Russian)
Pilojan R.A. (2004) Motivacija sportivnoj dejatel'nosti [Motivation of sports activities]. M.: FiS, 197 p. (in Russian)
Platonov K.K. (1986) Struktura i razvitie lichnosti [Structure and development of the personality]. M.: Nauka, 36p. (in Russian)
Shadrikov V.D. (2001) Vvedenie v psihologiju: motivacija povedeniya [Introduction to psychology: motivation of behavior]. M.: Logos, 210 p. (in Russian)
Viljunas V.K. (2006) Psihologicheskie mehanizmy motivacii cheloveka [Psychological mechanisms of human motivation]. M: Moscow State University, 288 p. (in Russian)